

Skipulagsstofnun
b.t. Jóhönnu Hrundar Einarsdóttur
Borgartúni 7b
105 Reykjavík

Reykjavík, 5. nóvember 2021
UST202109-312/A.Þ.
10.05.00

Efni: Mat á umhverfisáhrifum – matsskyldufyrirpurn – fiskvegur í jarðgöngum við Barnafoss

Vísað er til erindis Skipulagsstofnunar er barst 30. september sl. þar sem óskað er umsagnar Umhverfisstofnunar um hvort og á hvaða forsendum ofangreind framkvæmd skuli háð mati á umhverfisáhrifum.

Stofnunin bendir á að framkvæmdin er háð leyfi Umhverfisstofnunar skv. friðlýsingarskilmálum náttúruvættisins Hraunfossa og Barnafoss.

Með þessari umsögn er stofnunin aðeins að veita umsögn um matsskyldu framkvæmdar.

Framkvæmdarlýsing

Stefán Stefánsson, Fljótstungu, fyrir hönd óstofnaðs einkahlutafélags og Veidifélags Hvítár og Norðlingafljóts (hér eftir nefndur framkvæmdaraðili) hyggst gera fiskveg í jarðgöngum/laxastiga sunnan Hvítár við Barnafoss. Gert er ráð fyrir að neðri endi fiskvegarins opnast út í Hvítá um 70 m neðan við göngubrú sem er yfir Hvítá skammt frá Barnafossi. Frá þeim stað mun fiskvegurinn liggja í jarðgöngum í bergi austur með Hvítá og opnast að ofanverðu um 40 m ofan við Barnafoss. Jarðgöngin verða í um 50 m fjarlægð frá árfarveginum og á um 10 m dýpi. Jarðgöngin eru um 240 m löng, 3,6 m á breidd og 4,1 m á hæð. Í göngunum verður svokallaður raufastigi og göngubraut til viðhalds og eftirlits við hlið hans. Ef af framkvæmdinni verður gæti laxveiði á Íslandi aukist um 2-3% á ári.

Umhverfisstofnun taldi árið 2018 að ekki skyldi ráðast í þessa framkvæmd þar sem umfang hennar væri það mikið og óafturkræft að áhrifin gætu orðið umtalsverð og að neikvæð áhrif á verndargildi friðlýsta svæðisins gætu einnig orðið umtalsverð.

Umhverfisáhrif framkvæmdar

Við mat á umhverfisáhrifum skal taka mið af umfangi og eðli framkvæmdar auk staðsetningar og eiginleika hugsanlegra áhrifa framkvæmda á tiltekna umhverfisþætti.

Niðurstaða tilkynningarskýrslu er að framkvæmdin sé ekki líkleg til að valda neikvæðum umhverfisáhrifum og að ekki sé um að ræða matsskylda framkvæmd. Fjallað er um áhrif á vernd, landslag og ásýnd, ferðamenn og útivistarfólk, vatnafar Hvítár og rennsli um Barnafoss, jarðmyndanir, lífríki Norðlingafljóts og samfélagsleg áhrif.

Umhverfisstofnun gerir eftirfarandi athugasemdir við umfjöllun tilkynningarskýrslu:

Friðlýsingarskilmálar

Hraunfossar og Barnafoss voru friðlýstir sem náttúruvætti árið 1987. Hraunfossar eru fagrir lindarfossar sem falla undir Hallmundarhrauni niður í Hvítá. Barnafoss er skammt ofan við Hraunfossa í stórbrotnu umhverfi. Fossinn er þekktur fyrir brýr og steinboga sem áin hefur markað í bergið.

Friðlýsingin var gerð með stoð í 22. gr. þág. náttúruverndarlaga nr. 47/1971. Samkvæmt ákvæðinu skyldi ekki einungis friðlýsa umrætt náttúruvætti heldur einnig svæðið í kringum það eins og þurfti til að náttúruvættið fengi notið sín, sbr. 2. mgr. Lögunum var m.a. ætlað að tryggja eftir föngum þróun íslenskrar náttúru eftir eigin lögmálum, en verndun þess, sem þar er sérstætt eða sögulegt, sbr. 1. gr. þág. laga.

Framangreint gildir ennþá sbr. 2. másl. 1. mgr. 48. gr. núg. náttúruverndarlaga nr. 60/2013 sem kveður á um að friðlýsing náttúruvættis skuli jafnframt ná til svæðis í kringum það svo sem nauðsynlegt er til þess að það fái notið sín. Af þessu leiðir að friðlýsingin tekur bæði til fossanna og nánasta umhverfi þeirra.

Samkvæmt markmiðsákvæði nógildandi náttúruverndarlaga nr. 60/2013 er lögunum m.a. ætlað að vernda til framtíðar fjölbreytni íslenskrar náttúru og tryggja eftir föngum þróun hennar á eigin forsendum, sbr. 1. gr. laganna.

Í framangreindu felst að horfa eigi til langs tíma og með hagsmuni komandi kynslóða í huga. Jafnframt að draga eigi úr áhrifum mannsins þannig að náttúran fái að þróast samkvæmt eigin lögmálum.

Skv. friðlýsingarskilmálum gilda um náttúruvættið eftirfarandi reglur:

1. Mannvirkjagerð og jarðrask, svo og aðrar breytingar á svæðinu eru háðar leyfi Umhverfisstofnunar.
2. Umferð um friðlýsta svæðið er öllum heimil, enda sé góðrar umgengni gætt.
3. Akstur utan vega og merktra ökuslóða er óheimill.
4. Óheimilt er að skerða gróður, trufla dýralíf eða raska jarðmyndunum.

Í 41. gr. laga nr. 60/2013 um náttúruvernd segir að Umhverfisstofnun geti, að fenginni umsögn Náttúrufræðistofnunar Íslands og viðkomandi náttúruverndarnefndar, veitt undanþágu frá ákvæðum friðlýsingar:

a. ef það stríðir ekki verulega gegn markmiði friðlýsingarinnar og hefur óveruleg áhrif á verndargildi þeirra náttúruminja sem friðlýsingin beinist að, eða

b. ef öryggissjónarmið eða mjög brýnir samfélagshagsmunir krefjast þess.

Umhverfisstofnun bendir því á að mannvirkjagerð og jarðrask er háð leyfi stofnunarinnar. Rask á jarðmyndunum er óheimilt og ber því framkvæmdaraðila að óska eftir undanþágu frá reglum friðlýsingarinnar vegna jarðgangagerðarinnar. Stofnunin veitir aðeins undanþágu að uppfylltum framangreindum skilyrðum.

Sérstök vernd

Umhverfisstofnun bendir á að Hraunfossar og Barnafoss og nánasta umhverfi þeirra njóta einnig sérstakrar verndar skv. b. lið 2. mgr. 61. gr. laga nr. 60/2013 um náttúruvernd. Samkvæmt 3 mgr. ákvæðisins ber að forðast röskun þeirra náttúruyfyrirbæra, sem undir greinina falla, nema brýna nauðsyn beri til og ljóst að aðrir kostir séu ekki fyrir hendi. Í

greinargerð með frumvarpi til laga um náttúruvernd er með orðalaginu „brýn nauðsyn“ lögð áhersla á að einungis mjög ríkir hagsmunir geti réttlætt röskun og þá fyrst og fremst brýnir almannahagsmunir.

Til að tryggja að tekið sé til ítarlegrar skoðunar hvort skilyrðið um brýna nauðsyn sé uppfyllt segir í umfjöllun um ákvæði um sérstaka vernd í frumvarpi til laganna að allar framkvæmdir sem fela í sér slíka röskun skuli háðar framkvæmdaleyfi, eða eftir atvikum byggingarleyfi, og að skylt sé að leita umsagna viðkomandi fagstofnana. Þegar lagt er mat á leyfisumsókn er jafnframt skylt að líta til verndarmarkmiða 3. gr. laganna sem tekur til fossa o.fl. og huga að mikilvægi minjanna og sérstöðu í íslensku og alþjóðlegu samhengi.

Aðgæslu- og varúðarskylda

Umhverfisstofnun telur rétt að benda á meginreglur náttúruverndarlaganna, sbr. 6.-12. gr. Reglunum er m.a. ætlað að stuðla að því að markmið laganna náist og ber að leggja þær til grundvallar við framkvæmd laganna í heild.

Í 9. gr. er að finna varúðarreglu laganna. Varúðarreglan var sett fram sem 15. meginregla Ríó-yfirlýsingarinnar. Vísað er til hennar í inngangsorðum samningsins um líffræðilega fjölbreytni og í aðfaraorðum EES-samningsins og hún hefur verið útfærð t.d. í 2. mgr. 2. gr. OSPAR-samningsins. Reglan kemur einkum til skoðunar þegar óvissa er til staðar eða þekkingarskortur um afleiðingar ákvarðana sem áhrif kunna að hafa á náttúruna, þ.e. ákvarðana sem stefna að öðrum markmiðum en náttúruvernd, ekki síst ákvarðanir um ýmiss konar framkvæmdir sem áhrif geta haft á umhverfið.

Samkvæmt ákvæðinu skal, þegar tekin er ákvörðun án þess að fyrir liggi með nægilegri vissu hvaða áhrif hún hefur á náttúruna, leitast við að koma í veg fyrir mögulegt og verulegt tjón á náttúruverðmætum. Ef hætta er á alvarlegum eða óafturkræfum náttúruspjöllum skal skorti á vísindalegri þekkingu ekki beitt sem rökum til að fresta eða láta hjá líða að grípa til skilvirkra aðgerða sem geta komið í veg fyrir spjöllin eða dregið úr þeim. Ákvæðið er eins og áður segir í anda 15. meginreglu Ríó-yfirlýsingarinnar og felur í sér að sé óvissa um afleiðingar athafna, eða eftir atvikum athafnaleysis, skuli náttúran njóta vafans.

Bakkagróður

Umhverfisstofnun bendir á að í 62. gr. náttúruverndarlaga er kveðið á um vernd bakkagróðurs og að leitast skuli við að viðhalda náttúrulegum bakkagróðri við ár og stöðuvötn. Að mati Umhverfisstofnunar er mikilvægt að metin séu áhrif á bakkagróður, bæði á framkvæmda- og rekstrartíma.

Aur- og jökulhlaup

Í tilkynningarskýrslu kemur fram að meðalrennsli í Hvítá við Ásgil, skammt neðan við Hraunfossa, sé um 55 m³/s en hámarksrennsli um 350 m³/s. Þá segir að líklegast er að vetrarflóð verði þegar saman fer mikil úrkoma og asahláka og jörð er freðin en að helstu flóðin séu á vorin. Ekki er fjallað um áhrif flóða á framkvæmdina.

Umhverfisstofnun bendir á að með aukinni bráðnun Langjökuls er líklegt að fjöldi flóða í Hvítá aukist auk þess sem magn leirs í ánni gæti aukist. Undanfarin 25 ár hefur Langjökull hopað stöðugt og hefur lón myndast suðaustan við Hafrafell. Í ágúst 2020

fylltist lónið sem olli jökulhlaupi í Hvítá. Skv. skýrslu sem Veðurstofa Íslands gerði í kjölfar flóðsins¹ segir að líklegt er að lónið muni stækka við frekara hop jökulsins á komandi árum. Mikilvægt er að metin séu áhrif flóða og sér í lagi aukinna flóða vegna loftslagsbreytinga á framkvæmdina.

Berglög

Í viðauka H er minnisblað Eflu verkfræðistofu um aðstæður til jarðgangagerðar fyrir fiskveg við Barnafoss. Matið byggir á eldri heimildum um jarðfræði svæðisins og skoðun á ljósmyndum framkvæmdaraðila af berggrunni við farveg Hvítár við Barnafossvæðið. Í minnisblaðinu segir að flikrubergr vestan við svæði þar sem neðri munnur fiskvegjar er ráðgerður sé líklega lélegt berg til jarðgangagerðar. Því sé líklegt að jarðgöng verði boruð í þykkri syrpu af þunnum þóleiít hraunlögum en þóleiít hraunlög geti verið mishagstæð til jarðgangagerðar. Misgengi og sprungur á svæðinu geta hugsanlega rýrt stæðni bergs töluvert.

Umhverfisstofnun bendir á að nauðsynlegt er að gerðar séu frekari rannsóknir á berglöggunum til að kanna raunverulega stöðu berglaga.

Skv. minnisblaðinu er helsta áskorun jarðgangagerðarinnar opnunin út í farveginn eða svokölluð „lake tapping“ sprenging. Umhverfisstofnun tekur undir það og bendir á að nauðsynlegt er að gert sé ítarlega grein fyrir því hvernig henni verði háttað.

Lífríki

Í tilkynningarskýrslu er fjallað um áhrif á lífríki í Norðlingafljóti. Þá er sagt að göngur laxins munu ekki hafa áhrif á bleikju og urriða ofan Bjarnafoss en hvorki er fjallað um áhrif framkvæmdarinnar á Norðlingafljót fyrir neðan Bjarnafoss né áhrif á lífríki Hvítár fyrir ofan Barnafoss.

Í minnisblaði sem fylgir tilkynningarskýrslu (viðauki G) segir að gróður „ætti“ ekki að skerðast og að „í fljótu bragði“ verði ekki séð að framkvæmdin hafi áhrif á dýralíf að öðru leyti en því að lífríki Norðlingafljóts muni breytast. Einnig segir að ekki sé hægt að fullyrða hvort sú breyting leiði á endanum til þess að líffræðileg fjölbreytni vistkerfisins aukist eða skerðist.

Umhverfisstofnun bendir á mikilvægi þess að gerðar séu ítarlegar rannsóknir á áhrifum framkvæmdarinnar á lífríki fyrir ofan Barnafoss.

Ásýnd og upplifun gesta

Líkt og fram hefur komið eru Hraunfossar og Barnafoss friðlýstir sem náttúruvætti. Náttúruvætti eru einstakar náttúrumyndanir sem ástæða þykir til að varðveita sökum fræðilegs gildis, fegurðar eða sérkenna. Fegurð og sérkenni svæðisins er því helsta markmið friðlýsingarinnar og því ber að sjá til þess að framkvæmdir í og við fossana vinni ekki gegn því markmiði.

Í tilkynningarskýrslu segir að framkvæmdin muni ekki hafa áhrif á ásýnd svæðisins þar sem inntaks- og úttaksop jarðganganna verði ekki sýnileg frá útsýnispöllum. Þó segir að að mögulega mætti greina inntaksopið frá göngustíg sem leiðir út á útsýnispall en gestir séu ekki endilega með hugann við útsýnið á leið sinni þangað.

---

¹ https://www.vedur.is/media/vedurstofan-utgafa-2021/VI_2021_001.pdf

Umhverfisstofnun telur mikilvægt að gert sé ítarlegt mat á áhrif framkvæmdarinnar á ásýnd svæðisins. Ekki sé nóg að gera ráð fyrir að gestir séu ekki með hugann við útsýnið þegar aðalástæða heimsóknar gesta á svæðið er að virða fyrir sér útsýni. Mikilvægt er að þessu séu gerð greinargóð skil.

Vinnutæki og viðhald

Í kafla 7.3 í tilkynningarskýrslu er fjallað um hvernig vinnu við jarðgangagerð verður háttað auk þess sem talin eru upp þau tæki og vélar sem notuð verða. Ráðgert er að girða af 150 m² vinnusvæði en innan þess er 35 m² afmarkað borsvæði. Ætlunin er að bora niður og sprengja eftir því sem við á. Eftir að borað hefur verið á dýpi jarðganganna verða göngin unnin í austur og vestur að inn- og úttaki ganganna í Hvítá. Fram kemur að eftir að framkvæmdum við jarðgöng er lokið verður þeim lokað og jarðvegur settur ofan á. Umhverfisstofnun bendir á að ekki er skýrt hvernig viðhaldi, hreinsun og vöktun ganganna verði sinnt. Mikilvægt er að því sé ítarlega lýst og metin áhrif viðhalds á ásýnd.

Umhverfisstofnun bendir auk þess á að skv. reglum friðlýsingarinnar er akstur utan vega og merktra slóða óheimill. Í viðauka D eru myndir af þeim vinnutækjum sem notuð verða. Stofnunin bendir á að landið þar sem fyrirhugað er að bora jarðgöngin er blautt og viðkvæmt og ekki vel til þess fallið að bera þung vinnutæki. Mikilvægt er að metin séu áhrif tækjanna á svæðið. Einnig er æskilegt að fjallað sé um hvernig gengið verði frá svæðinu ef hætt verður „rekstri.“ Stofnunin bendir enn fremur á að nú er verið að endurhanna svæðið og legu stíganna.

Niðurstaða

Umhverfisstofnun telur að ekki liggi fyrir nægilegar upplýsingar um áhrif framkvæmdarinnar á verndargildi friðlýsta svæðisins. Stofnunin telur líkur á að framkvæmdin geti haft áhrif á ásýnd svæðisins, jarðveg vegna umferðar vinnutækja, lífríki, upplifun gesta og geti þ.a.l. rýrt verndargildi náttúruvættisins.

Mikilvægt að engin óvissa ríki en lögum samkvæmt skal náttúran njóta vafans þegar óvissa ríkir um afleiðingar framkvæmda. Hlutverk Umhverfisstofnunar er að sjá til þess að náttúran njóti vafans þegar óvissa ríkir um afleiðingar framkvæmda.

Til að hægt sé að taka afstöðu til þess hvort leyfi fyrir framkvæmdinni verði veitt þurfa áhrif framkvæmdarinnar að vera mjög skýr. Þörf er á frekari rannsóknum til að sýna fram á það.

Með vísan í framangreint er það mat Umhverfisstofnunar að ofangreind framkvæmd, eins og henni er lýst í tilkynningarskýrslu, sé líkleg til að valda umtalsverðum umhverfisáhrifum og að nokkur óvissa ríki um áhrif framkvæmdarinnar á friðlýsta svæðið við Hraunfossa og Barnafoss. Stofnunin telur því að framkvæmdin skuli háð mati á umhverfisáhrifum.

Virðingarfyllt,

Agnes Þorkelsdóttir
sérfræðingur

Sverrir Aðalsteinn Jónsson
teymisstjóri